

وکالت دردنیای قدیم

مقدمه :

یاوری و یاوری به مردم هنگامی که کساکش و اختلاف مالی یا خانوادگی پیش میآید و دفاع از آنان به هنگامی که به نقض عادات و آداب یا ارتکاب جرمی بر علیه اجتماع یا افراد تحت تعقیب قرار میگیرند اگر نگوییم پیش از داوری و قضا پیدا شده میتوانیم بیقین فتوا دهیم که پای آن در عرصه زندگی بوجود آمده است.

بررسی تاریخ تمدن و سرگذشت تطور و تکامل اقوام و ملت ها نشان میدهد که همواره کسانی بوده اند که برای دیگری و بنام دیگری، آنجا که وی یارائی و توانائی نداشت، امر دفاع و احقاق حق را به گردن گرفته اند.

اینها، این مدافعان و چاره گران، کسانی بوده اند که طبق شرایط و اوضاع محیط و بر حسب چگونگی سازمانهای اجتماعی و سیاسی و دولتی با آگاهی از سنن و عرفها و قوانین و احکام پا در میانی میکردند و در راه اجرای عدالت و رفع تعدی و حل اختلافات و کشمکشها وظیفه جانشینی از متداعیان یا متهمان و به اصطلاح مأموس تر امر وکالت را عهده دار میشدند.

از تاریکیهای تاریخ، روشنائیهای ضعیفی در این زمینه بچشم میخورد و اگر زوایای بیروح و مکتوم تمدن در این باره بیشتر گشاده و روشن شود و تاریخ حقوق و سرگذشت داوری و قضا و موضوع مهم دفاع که با بی توجهی وقایع نگاران و بی اعتنائی زمامداران مواجه بوده مورد بررسی دقیق و تجزیه و تحلیل علمی و منطقی واقع شود یقیناً سیمای وکالت و قیافه وکیل مدافع نمایان تر خواهد شد.

این مقاله چشم اندازی به موضوع وکالت دردنیای قدیم است که از لابلای تحقیقات

تاریخی، آن مقدار منابعی که در دست بود، بیرون کشیده شده و باین امید و آرزو نوشته میشود که راهی برای تحقیق باز کند.

نکته‌ای هم لازم بیادآوری است که در موضوعات قانونگزاری و داوری نسبتاً تحقیقات بیشتر شده و منابع فراوانتر در دسترس است ولی چون این دو موضوع مورد نظر نبوده بحث در آنها را به وقت دیگر و فرصت بیشتر موکول داشته و اگر اشاره‌ای شود فقط از جهت رابطه با موضوع بحث است.

استدراك :

دنیای قدیم یعنی مهد تمدن های اولیه مشرق زمین که در کلیه موضوعات و مسائل مربوط به اجتماع دارای نمودها و جلوه های متناسب با پیشرفت هر ملت بوده هر روز که بر عمر دانش بشر افزوده میشود بهمان نسبت پرده از روی رازها و مجهولات آن برداشته می شود.

مغرب زمین، از قرن‌ها پیش در جستجوی کشف آثار تمدن در خاور بوده و هنوز این کوشش و تکاپو ادامه دارد.

با پیدایش و کشف اسناد و مدارك تازه، دلایل عینی و محسوسی بر ذخایر علمی بشر افزوده میشود و احیاناً عقاید و نظریات تازه در کیفیت تمدن و عناصر متشکله آن بوجود می آید. اما این عقیده ثابت و تغییرناپذیر است که مشرق زمین گاهواره اولیه تمدن و مهد پیدایش جلوه های فکری بشر بوده است.

ما در موضوع مقاله که برای تجسس در باره وکالت و شناسائی وکیل مدافع اختیار کرده ایم به انمکاس و ظهور آن در پاره ای از مدنیت های باستانی توجه خواهیم داشت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رساله جامع علوم انسانی

سومر:

سرزمین سومر، جلگه بین فرات و دجله، بگفته خاورشناسان، نخستین مهد تمدن بوده است که تاکنون شناخته شده و تاریخ آنرا از سه الی پنج هزار سال پیش از میلاد تعیین کرده اند.

ویل دورانت راجع به قدمت تمدن این سرزمین میگوید: « هنگامی که پس از یک قرن کاوش نتیجه بخش در اراضی مجاور نیل دانشمندان باستانشناسی بیل و کلنگ خود را به عربستان و فلسطین و بین النهرین و ایران انتقال دادند و در کار خود پیشتر رفتند، باین حقیقت واقف گردیدند که دلتای حاصلخیز رودخانه های بین النهرین جائی است که شاهد و ناظر پرده

اول نمایشنامه تاریخ مدنیت بوده است.» (۱)

در شهرهای سومری یعنی اور، لکش، نیپور، نیفر، اریدو، اوروکه، نینین مردمان زمانهای باستان طرح نخستین تمدن فرهنگداری را ریخته اند که تاریخ از آن آگاه است و از لحاظ ایجاد وابداع از همه تمدن های دیگر برتر است. (۲)

برای قرائت لوحه های گلی که از تصرف زمان مصون مانده و ده ها هزار از آنها بدست آمده است دانشمندان سومرشناس از یک قرن پیش شروع بکار کرده اند و در نتیجه مطالعات و تحقیقات آنان رازهای بسیاری از تاریخ تمدن گیتی گشوده شده است. بفتوای اسناد و مدارک علمی موجود نخستین آثار تمدن از کشورداری، فرهنگ، دین، فلسفه، اخلاق، ادبیات، هنر، قانونگزاری، دادگستری، بازرگانی، کشاورزی، پزشکی، و داروسازی، معماری و نظایر اینها از سومر (بین النهرین) پیدا شده است.

در زمینه قانونگزاری و داوری گواهی تاریخ اینست که:

۱- علاوه بر دستگاه شاهی و دستگاه زمین داران یک رشته از قوانین وجود داشت که وقتی اورانگو و دونگی (۳) دست به تدوین احکام و قوانین شهر اور زدند سوابق فراوانی در دسترس آنها بود. از همین سرچشمه ها بود که حامورابی قانون نامه معروف خود را استخراج کرد و بیادگار گذاشت. (۴)

۲- مجالس محاکمه و داوری در معبد ها تشکیل میشد و داوران معمولاً کاهنان معابد بودند ولی برای دادگاه های عالی تر، قاضیان متخصص برگزیده میشد. (۵)

اما در زمینه آئین داوری و حضور وکیل مدافع در محاکم، یکی از سومرشناسان بزرگ معاصر ساموئل کریمر (۶) استاد دانشگاه فیلادلفیا که مدت بیست و شش سال مشغول بررسی الواح سومری بوده کتابی تألیف کرده (۷) که فصلی از آن زیر عنوان «عدالت» محاکمه متهم

۱- تاریخ تمدن. کتاب اول، مشرق زمین گاهواره تمدن، ترجمه فارسی احمد آرام،

چاپ ۱۳۷۳- ص ۱۶۷

۲- تاریخ تمدن تألیف ویل دورانت ترجمه آرام چاپ تهران ۱۳۳۷- ص ۱۷۸

۳- دوتن از حقوقدانان سومری.

۴- قانون حامورابی دو هزار سال پیش از میلاد است و قوانین سومر قرن ها پیش از آن

تدوین شده است.

۵- تاریخ تمدن ویل دورانت جلد اول ص ۱۹۱

۶- Samuel Kramer

۷- ترجمه داود رسائی چاپ تهران ۱۳۴۰

به قتل را شرح میدهد که در آن وکیل مدافع شرکت کرده و ظاهراً این نخستین وکالت دفاعی در یک دادگاه قانونی است که دانش امروزی از آن اطلاع دارد.
اینک عین آن را در اینجا میآوریم:

«در حدود سال ۱۸۵۰ پیش از میلاد قتل در سرزمین سومر رخ داد، جریان
واقعه از این قرار بود: سه تن یکی باغبان و دیگری آرایشگر و سومی که شناس
بر ما معلوم نیست، شخصی را بنام لو- اینانا از کارکنان معا بد به قتل رساندند.
قاتلین جریان قتل را به عللی که ذکر نشده به همسر مقتول تین - دادا اطلاع
دادند. عجب آنکه همسر مقتول راز این جنایت را مکتوم داشت و مقامات مسئول
را در جریان امر نگذاشت. ولی چنگال عدالت در همه ادوار تواناست، خاصه در
کشور پیشرفته و متمدنی چون سومر. خبر جنایت راز پایتخت سومر - ایسین -
به عرض پادشاه رساندند، وی موضوع را به مجمع همشهریهادر نیپور احاله نمود.
این مجمع در حکم دادگاهی بود که بدعاوی رسیدگی میکرد.

« در دادگاه نه نفر مأمور تعقیب متهمان گشتند، نظر این عده چنین بود که
نه فقط مرتکبان اصلی جرم بایستی تعقیب شوند بلکه همسر مقتول نیز بعنوان
شریک جرم بایستی تعقیب شود، چون وی بسا سکوت خود در جرم شرکت
جسته است.

« دفاع از همسر مقتول را دوتن به عهده گرفتند. وکلای مدافع اعلام
داشتند زن بهیچ نحو در قتل شوهرش دخالت نداشته و ازین رو نباید مجازات
گردد.

«اعضای مجمع، نظر وکلای مدافع را پذیرفتند، زیرا مقتول نفقه همسر خود
را نمیپرداخته و سکوت زن ناشی از بیمهری مرد بوده است.
« محکمه پس از شور چنین رأی داد: کیفر جنایت متوجه مباشرین جرم و
مجازات آن اعدام است. اما زوجه مقتول از اتهامات وارده مبرا میباشد.»

بابل :

دادگاههای بابل بدو دوره مشخص پیش از قانون حامورابی (۱) و پس از آن تقسیم
میکردد:

۱- قانون منقوش بر سه قطعه سنگ سیاه دیوریت در ۱۹۰۱ میلادی در حفاریات شوش
بدست آمده و اینک در موزه لوور است. شلد «Schell» عالم فرانسوی آنرا خواند و تاریخ
نشر و رسمیت قانون مزبور در حدود دوهزار سال پیش از میلاد است.

در ابتدای کار قضات همان کاهنان بودند و تا آخر دوره بابل جایگاه تشکیل بیشتر محاکم همان معابد بود. ولی از زمان حامورابی بعد محکمه‌های غیر دینی نیز تشکیل میشد که تنها در برابر دولت مسئول بودند. رفته رفته این محاکم جانشین محاکمی شدند که کاهنان معابد بر آنها ریاست داشتند. (۱)

از اسناد و مدارکی که بدست آمده بر نمیآید که وکیل مدافع در بابل وجود داشته باشد. جز آنکه کاهنان بعنوان سر دفتری کار میکردند و نویسندگان مزد بگیری بودند که برای هر کس که مبخواست از شعر و غزل گرفته تا وصیتنامه همه چیز را مینوشتند. هر کس مرافعه ای داشت خود بطرح دعوی در محکمه میپرداخت بدون آنکه در بند استفاده از اصطلاحات مشکل قضائی باشد. قانون چنان بود که مردم را به طرح دعوی و مرافعه تشویق نمیکرد. (۲) زیرا در قانون حامورابی نوشته شده بود که اگر کسی دیگری را متهم به گناهی کند که سزای آن مرگ است و از عهده اثبات آن بر نیاید خود وی محکوم به مرگ خواهد شد. (۳)

ایران :

د آئین دادرسی دوره ساسانی - از مادیکان هزار دادستان چنین بر میآید که وکالت دعاوی از جانب طرفین جایز بوده، منتهی در دعاوی جزائی یا الاقل جنائی مدعی باید شخصاً در محکمه حاضر شود و شکایت کند. (۴)

در ایران باستان حقوق، قضا، دفاع و بالجمله آئین و تشریفات دادرسی از عرف، قواعد دین زردشت، فرامین پادشاهی سرچشمه میگرفت. اوستا کتاب دینی زردشت سه بهر بوده هر بهری هفت نسک.

نخستین بهر گاتانیک یا گاتاها و دومین بهر هاتک مانسریک که این دو دستورات و سرودها و تعلیمات دینی بوده.

سومین بهر داتیک که مشتمل بر داوری و قوانین و احکام بوده و نامهای هفت نسک داتیک عبارتست از:

چیتره دات ، بغان یشت ، نیکاتوم ، گنه باسرنیژت ، هوسپارم ، سکتوم ، وندیادات.

غیر از اوستا کتابهای حقوقی و قضائی دیگر بوده بنام مادیکان هزار دادستان ، شامل فتاوی و احکام قضائی، دینکرت مشتمل بر مطالب دینی و حقوقی و شرح پاره‌ای از نسکهای

۳ و ۲ - صفحات ۳۴۷ و ۳۴۸ تاریخ تمدن ویل دورانت ترجمه احمد آرام.

۵ - تقریرات دکتر محمد حسین علی آبادی در دانشکده حقوق سال ۱۳۳۴ ص ۵۱

اوستا، داتستان دینیک شامل آراه و فتاوی حقوقی.

بگفته تاریخ نویسان یاد گرفتن و چیره دست شدن در بکار بستن آئین های داوری و علم به قوانین تاجائی توسعه و اهمیت پیدا کرد که حقوقدانان ایران قدیم میبایستی پانزده سال درس قانون و احکام بخوانند

همچنین جزء هفت وزیر کشور از دادیبه (وزیر دادگستری) نام برده شده باین ترتیب پیدا است که کار قضا و دفاع خاصه در دوران باستانی ایران هم اهمیت داشته وهم محتاج به تخصص بوده است.

دقوه عالیة قضائی در اختیار شخص شاه بود، ولی شاه غالباً قضاوت را یکی از دانشمندان سالخورده واگذار میکرد. محکمه عالی پس از آن بود که از هفت قاضی تشکیل میشد و پائین تر از آن محکمه های محلی بود که در سراسر کشور وجود داشت. قوانین را کاهنان وضع میکردند و تا مدت درازی کار رسیدگی به دعاوی نیز در اختیار ایشان بود ولی در زمانهای متأخر تر مردان و حتی زنانی جز از طبقه کاهنان باینگونه کارها رسیدگی میکردند. در دعاوی جز آنها که اهمیت فراوان داشت غالباً ضمانت را میپذیرفتند و در محاکمات از راه و رسم منظم خاصی پیروی میکردند. (۱)

و چون رفته رفته سوابق قضائی زیاد شد و قوانین طول و تفصیل پیدا کرد، گروه خاصی بنام (سخنگویان قانون) پیدا شدند که در کارهای قضائی، مردم با آنان مشورت میکردند و برای پیش بردن دعاوی خویش از ایشان کمک میکردند. (۲)

این سخنگویان قانون و کیلان مشاور بودند که بر قوانین احاطه داشتند و طرف شور قرار میگرفتند وهم کیلان مدافع بودند که برای پیشرفت دعاوی مردم طرف مراجعه آنها بودند

یونان :

سرزمین فلسفه و حکومت در امر قانون گذاری، قضا، محاکمه، دفاع، وضع خاصی داشت. حکومت در آتن دوره پادشاهی، اشرافی، ملی را گذرانده است. تا ۷۵۰ پیش از میلاد، یونان با اصول پادشاهی اداره میشد؛ در این قرن اشراف (آریستوکراتها) زمام امور را بدست گرفتند ولی مواجهه با مبارزه ثروتمندان و عامه مردم شدند. قرنهای ۸ و ۷ با مبارزه گذشت، در قرن ۶ سرکشی عامه وضع را بنفع آنان و تهیه قوانینی در جهت مصالح آنان تغییر داد.

از دوران شاهی، تاریخ چیزی در امور تقنینی و قضائی بیاد ندارد ولی در دوره حکومت اشراف که اداره امور بدست نه نفر از اعضای حکومت سپرده شد هر یک از آنها پس از یکسال به

۲۰۱- تاریخ تمدن کتاب اول ص ۵۳۲

مجلس قضا راه مییافتند. این مجلس آئروپاژ(۱) نامیده میشد و وظیفه اش تشکیل محاکم برای رسیدگی به اختلافات بود. احکام آنها بر مبنای سنن قدیمه صادر میشد ولی در ۶۲۴ ق.م. این حق را برای ملت شناختند که حکم بر اصول قدیمی ملنی گردد و قوانینی وضع شود. این کار را به عهده دراکون(۲) که یکی از نه نفر اشراف حاکم بود سپردند. وی قوانینی تنظیم کرد ولی بقدری سخت و خشن و ظالمانه بود که بزودی از بین رفت.

آتن اغتشاش کرد و ناگزیر شدند از سولون حکیم که مرد دانشمندی بود بخواهند که قوانینی تنظیم کند. سولون درباره اصول حکومت و امور قضائی قواعدی تأسیس کرد و برای اینکه طبقه فقرا را در مقابل اغراض و احکام ناحق قضات حمایت نماید قانونی وضع نمود که بر طبق آن هر عارضی میتواند به محکمه مراجعه نماید و این محکمه از ستن از اهالی آتن تشکیل میشد(۳)

سولون حکیم را درباره «دفاع» و «شرایط مدافع» گفتاری نغز و پر مغز است که ملخص آنرا در اینجا میآوریم:

«برندگان، آزادی عمل ندارند و شرایط اقتصادی و اجتماعی، آنها را محدود ساخته و حتی از خود نمیتوانند دفاع کنند، مدافع حقوق مردم باید از افراد آزاد باشد. تنها آزاد بودن کافی نیست. باید مدافع از مایبی که موجب سلب اعتماد مردم است مبری باشد. کسانی که دادوستد مشکوک دارند، به آبروی خود بی اعتنا هستند، به بدنامی و بی احترامی بپدر و مادر مشهورند، در دفاع از وطن و کسب افتخار برای آن قصور ورزیده اند، با گشاده دستی و بی پروایی در خرج، ثروت خود را از دست داده اند، شایستگی دفاع از دیگران را ندارند.»

خواه این دفاع از نظر سیاسی و با شرکت در دستگاه دولتی برای حفظ و تأمین عدالت اجتماعی باشد خواه از نظر حقوقی و با استفاده از تریبون دادگاه و برای جلوگیری از تعدی و تعمیم و تأمین عدالت قضائی.

دنبال کار سولون را کلیستن گرفت و حکومت مستقیم ملی در یونان برقرار شد. مردم هر چند ماه یکبار جمع میشدند و شورای پانصد نفری تشکیل میدادند که ده شنبه داشت و هر شنبه با پنجاه عضو از افراد ذیحق منتخب بدو درجه تشکیل میشد. این مجلس عامه یا مبعوثان همه امور را انجام میداد و از آن جمله قانون تنظیم میکرد و بامور پارلمانی از قبیل

1- HeroPage

2- Darcon

۳- داستان بشر، تألیف هندریک ویلم وان لون ترجمه محمد علی جمالزاده؛ چاپ تهران

بستن پیمانها ، اعلان جنگ ، عقد صلح ، انتخاب محکمه قضائی مرکب از پنج هزار نفر اقدام میکرد که بده شنبه پانصد نفری تقسیم میشدند و تحت ریاست یک نفر از اشراف به دعاوی و اتهامات رسیدگی میکردند .

در این محکمه های پانصد نفری امر دفاع با خود متهم بود ولی اگر اظهار عجز میکرد کسانی بودند که برای وی لایحه دفاعی تنظیم میکردند و قرائت لایحه دفاع از متهم را برعهده میکردند .

سقراط رایگی از همین مجالس قضاوت یا محکمه پانصد نفری که در آن عدد ، جای تفکر و منطق را گرفته بود محاکمه و به خوردن جام شوکران محکوم کرد .

این محاکمه از بی پروائی دادگاه حکایت میکرد و بجای عدالت بغض و کینه در آن حکم فرما بود ولی سیمای دفاع از حق و عدالت در یونان با مدافعات شجاعانه و دایمانه سقراط ، دموستن ، توسیکلید درخشندگی خاصی دارد . هنوز هم با وجود تکامل مهارت در امر دفاع ، جلوه و جلال مدافعات این قبیل قهرمانان از برگهای زرین تاریخ است .

امر دفاع و ضرورت شرکت در محاکم ، فن بیان و نطق و خطابه را در یونان بسرعت پیشرفت داد و تا آنجا اهمیت پیدا کرد که اکثر مردم دنبال آئین سخنوری و سخن سنجی میرفتند و خود این موضوع تا جایی تکامل پیدا کرد که بهترین راه غلبه در محاکمات و مرافعات یا امور سیاسی و حکومتی تسلط در نطق و بیان بود و اکثر زمامداران و رهبران سخنوران بزرگ بودند .

اما باید تذکر داد که این هنر ، البته در محدوده کوچکتر ، تا مرز ناروای جدل و سفسطه پیشروی کرد و کسانی مانند سوفسطائی ها پیدا شدند که به شاگردان خود دفن استدلال و اثبات نقیضین ، را یاد میدادند .

در اکثر مدافعات و کلاهی یونان قدیم که در اختلافات بازرگانی در دادگاه بیان شده است نکات دقیق و مهمی راجع به اصول تجارت ، قواعد بانکداری ، حمل و نقل ، واردات ، بیمه و نظائر اینها وجود دارد که هم دلالت بر مداخله کامل و مدافعه همه جانبه و کلا در دعاوی و هم سلطه و تبحر آنان در علوم و امور مختلف علاوه بر فن و کالت دارد .

چنانکه دموستن (Démosthène) خطیب و وکیل یونانی با داشتن تخصص کامل در دعاوی بازرگانی و مسائل و قواعد مربوط به تجارت و وارداتی توانسته بود موکل های دائمی از طبقه بازرگانان داشته باشد .

عمده ترین دعاوی بازرگانان آتنی مربوط به واردات گندم بود ، زیرا تجارت آن از جزیره سیسیل گندم وارد میکردند و در این زمینه به تنظیم قرارداد با مواد و شرایط لازم میپرداختند ، چنانکه در یک مورد سرمایه داران و بازرگانان آتن بایکنفر بنام زنو تیمز (Zénothémse) که با موکلش رانی و حمل و نقل دریائی اشتغال داشت قراردادی برای فرستادن کشتی به سیسیل

و آوردن گندم بشرح زیر منمقد ساختند :

تمهد بازرگانان و سرمایه داران عبارت از آن بود که سرمایه لازم در اختیار زنوتیمز قرار دهند و وی در برابر تمهد شد که وسایل و لوازم ضروری برای حرکت کشتی و حمل گندم از سسیل فراهم آورد .

ضمناً طرفین قبول کردند که اگر کشتی در رفت و برگشت با خطری مواجه نشود و سالم به مقصد برسد و گندم ها را در ساحل خالی کند زنوتیمز صدی ۱۲ تا ۱۵ به سرمایه های بازرگانان سود بدهد ولی اگر کشتی به مقصد نرسد و دچار خطرات دریائی شود زنوتیمز از پرداخت وجوه مأخوذه از بازرگانان معاف باشد .

اقدامات خلاف قرارداد زنوتیمز موجبات شکایت بازرگانان و سرمایه داران را فراهم آورد و دو مستن بر علیه وی اقامه دعوی کرد و با مهارت و تسلط کامل که در مورد تجارت دریائی و خسارت بحری داشت منافع بازرگانان را از تضییع و تلف مصون داشت و ضمناً قواعد و دستورات لازم در مورد تجارت و خسارت دریائی بیان کرد که بعدها مدرك عمل و مستند قانونی و قضائی گردید .

همچنین وکیل مدافع دیگری بنام ایزوکرآت (Isocrate) در مدافعات خود اصول و قواعد بانکی را طرح و پایه گذاری کرده است . چگونگی آنکه وی وکیل بانکداری بنام فورمیون (Phormion) بود که با تجارتخانه ای واقع در اکسن (Euxin) در کنار دریای سیاه معاملات بانکی داشت و سرمایه داران آن وجوه لازم را در اختیار بانکدار قرار میدادند و وی با وسایل و مقدمات خود آن وجوه را با کسر هزینه برای خرید و حمل گندم به تجارتخانه مزبور می رسانید . در این حمل پول به اکسن ، خطرات و خسارات زیادی وجود داشت .

ایزوکرآت در دعوی مربوط به فورمیون با مدافعات خود نشان داد که میتواند بدون حمل پول، گندم وارد و بوسیله بانکدار که مورد اعتماد مشتریان خود هست از خطرات و خسارات حمل پول جلوگیری بعمل آورد و قیمت واردات گندم را از حساب جاری خریداران کسر کرده و در حساب جاری تجارتخانه اکسن قرارداد و با صدور اعلامیه طرفین را مسبوق ساخت و باین طریق تجارتخانه اکسن برای خرید هر نوع کالای یونانی وجه لازم در آن در اختیار دارد .

فورمیون موکل دائمی ایزوکرآت بود و بقدری مدافعات و راهنمایی های وی . مؤثر و مفید واقع شده بود که ورثه فورمیون پس از فوت وی هم ایزوکرآت را وکیل مدافع خود قرار دادند .

رم :

حکومت بامبانی حقوقی و اجتماعی خاص در رم سه دوره مشخص را گذرانده :

دوره پادشاهی که از قرن ۸ ق.م. آغاز شده و بسال ۵۰۹ ق.م. خاتمه یافته - دوره جمهوری که از آن تاریخ شروع و ۲۷ ق.م. پایان پذیرفته - دوره امپراطوری که با حکومت اوکتاو مقلب به اوگوست در سال اخیر شروع و بسال ۱۴۵۳ میلادی ختم شده است . در قرن سوم میلادی امپراطوری رم به دو امپراطوری غرب و شرق تقسیم گردید. پایتخت امپراطوری رم غربی شهر رم و یا پایتخت امپراطوری رم شرقی قسطنطنیه بود که آنرا کنستانتین در محل شهر قدیمی بیزانس بسال ۳۳۰ میلادی بنا نهاد . امپراطوری رم غربی در سال ۴۶۷ میلادی بدست بربرها منقرض گردید و امپراطوری رم شرقی در ۱۴۵۳ بدست ترکها از بین رفت.

در اواسط قرن پنجم قبل از میلاد که سلطنت در رم به جمهوری تبدیل یافت و نمایندگان ملت مخصوصاً طبقات متوسط مجمعی بنام کومیس (۱) تشکیل دادند در سال ۴۶۲ ق.م. از مجلس سنا درخواست تدوین قوانین را نمودند و بدستگیری ده نفر (۲) حقوقدان و قانونشناس الواح دوازده گانه (۳) بسال ۴۵۱ ق.م. تدوین گردید و این نخستین فانون مدون رم میباشد.

در دوره امپراطوری وضع قوانین به قرن ششم میلادی دوره ژوستن (۵۱۹-۵۲۸) و ژوستینیان (۵۲۷-۵۶۵) مربوط میگردد.

قوانین این دوره در مورد تجدید علم حقوق، تنظیم قوانین، اصلاح سازمانهای قضائی و امور وکالتی است.

در ۵۱۷ بر اثر دسیسه‌ای، رئیس فوج درباری بنام ژوستن، بتخت نشست. وی که در یکی از دهکده‌های مقدونیه بدنیا آمده بود روستائی بیسوادی بیش نبود ولی در تربیت برادر زاده خود ژوستینیان چیزی فروگذار نکرد.

امپراطور ژوستن نخستین کسی بود که جزء فرامین مربوط به قوانین و سازمانهای قضائی، فرمانی صادر کرد و برای خطباء (۴) و وکلای مدافع (۵) حق ایجاد و تشکیل جامعه مخصوص را که با نظامات خاصه اداره میشد تفویض نمود و باین ترتیب برای نخستین بار در تاریخ موضوع نظم وکالتی (۶) تأسیس شد و در واقع وکالت در محاکم امرشایع و متداول

- 1- Comice
- 2- Decemvires
- 3- Les douze tables
- 4- Orators
- 5- Advocatus
- 6- Ordre

بود و ریشه کانون و کلا از لحاظ حقوق لاتین همین فرمان و همین سازمان است.

ژوستینیان برای اینکه تحصیل حقوق را آسان نماید و من بعد قضاة بتوانند بموجب قوانین منجز و مسلم حکومت کنند درصدد برآمد، کلیه متون مختلفه را جمع آوری و طبقه بندی کرده اصول آنرا نگاهدارد و امور متباینه را از میان ببرد. وی انجام این کار را برعهده تریبونین (۱) که دانشمندترین مردم عهد خود لقب داشت وا گذاشت. این دانشمند مجلسی مرکب از وکلای مراغه و اهل تفقه تشکیل داده رسالات سه گانه زیر را تدوین نمود: مجموعه قوانین شامل رؤوس آراء امپراطوران، مجموعه فتاوی شامل امهات مسائل کتب فقهی، اصول احکام مشتمل بر راهنمایی دانشجویان حقوق (۲).

این مجموعهها را بعضی از مؤلفین حقوق در پنج قسمت نام برده اند که عبارتند از: کداول (Code I) - دیژشت (Digest) یا پاندکت (Pandect) - انستیتوت (Insitut) - کدوم (Cod II) - نول (Novelle) و گفته اند که مجموعههای قوانین مزبور از میان دوهزار جلد کتاب حقوقی و قوانین مشتمل بر سه میلیون سطر بیرون کشیده شده و بقول خود خود ژوستینیان تمام حقوق قدیم رم را که تقریباً در مدت ۱۴ قرن بهم ریخته بود مدون و محصور ساخته است.

جمع آوری و تدوین این قوانین چنانکه اشاره شد بدست وکلای مدافع، حقوقدانان و استادان دانشکدههای حقوق قسطنطنیه و بیروت انجام پذیرفته.

در مطالعه حقوق و سرگذشت محاکم و مراعات بنام افرادی در دوران قدیم رم بر میخوریم که جزء وکلای و خطباء ممتاز بودند مانند تیبیریوس گراکوس (۳) و کایوس (۴) که در قرن دوم قبل از میلاد میزیستند.

این دو برادر در مبارزه مربوط به تقسیم اراضی و تدوین قوانین زراعتی دارای شهرت تاریخی هستند. تیبیریوس در این مورد خطاب به بزرگان رم گفته است:

انصاف دهید آیا از آزادگی و بندگی، دلاوری و بزدلی، کدام یک پسندیده است؟ آیا برای اینکه چند جریب زمین بیش از دیگران فراهم کنید میخواهید از اینکه دنیا را بحیطه تصرف در آورید چشم بپوشید و بدین رسوائی تن در دهید و به بینید همان مثنی خاک را که از ما دریغ داشتهاید دشمنان از کف روده است؟ (۵)

1- Tribonien

۲- آلبرماله، تاریخ قرون وسطی ترجمه عبدالحسین هژیر چاپ تهران ۱۳۱۱

شمسی ص ۵

3- Tiberius Gracus

4- Caius

۵- بلندی رومیان و پستی کارایشان تألیف مونسکیو.

وجود استادان حقوق بزرگی مانند تئوفیل، لئونیتوس و دانشمندان و خطبا و وکلایی مانند سیرون، اولپین، پولوس، ژولین باعث آن شده بود که سیمای سیاسی و اجتماعی رم با «حقوق و وکالت و دفاع قانونی در محاکم» و نطق و بیان در جامعه مشخص گردد.

کلمه آووکا که بمعنی وکیل مدافع است اولین بار بشکل آدووکاتوس در روم بکار رفته و معنی آن اینست که کسانی که خود را ناتوان در امر دفاع میدیدند به دوستان و نزدیکان خود مراجعه میکردند و از آنها برای مدافعه در محاکم مدد میخواستند. این افرادی را که دوستانه و برادرانه و از نظر حمایت و پشتیبانی برای دفاع آماده میشدند آدووکاتوس مینامیدند. این کلمه که از دو جزء (Ad) بمعنی برای و (Vocatus) یعنی دیگری ترکیب یافته برای دیگری، و بجای دیگری، معنی میدهد.

قرون وسطی :

بحث از قرون وسطی (۴۷۶-۱۴۵۳) بعنوان دنیای قدیم از جهت ذیل دادن به مطلب و رساندن آن به قرون جدید و معاصر است که خود بحثی جداگانه دارد.

پس از زوال امپراطوری رم غرب، اقوام و عشایر مهاجم امارتها و حکومت های فئودالی متعددی در سراسر سرزمین های اشفالی و قاره اروپا و جزائر اطراف بوجود آوردند.

این امیران و اربابان قوانین ملی و قومی خود را بکار می بستند، رفته رفته این قوانین تحت تأثیر عرف های قدیمی، حقوق رم، مذهب مسیح، قواعد و سنن کلیسا، احکام و فرامین حکام (بعضی اوقات امپراطوران و سلاطین) رژیم اقتصادی و اجتماعی فئودالین، فلسفه و تعالیم اسکولاستیک قرار گرفتند.

زیر بنای اجتماع رابطه ارباب و رعایای تیولی و اقتصاد سرواژ و فئودالی بود. حقوق مدنی و کیفری و آئین دادرسی خاصی وجود داشت که نسبت به سرزمین ها و اقوام مختلف کم و بیش باهم تفاوت پیدا میکرد. قوانین دوره قرون وسطی را تاریخ حقوق بنام «قوانین ملوک الطوائفی» نامیده است.

سیستم دوئل یا قتال قضائی (۱) رواج داشت که خواهان و خوانده یا شاکی و متهم با همدیگر جنگ تن بدن انجام میدادند و هر کس غلبه میکرد ذبحق شناخته میشد. همچنین طبق پیروی از سنن قدیم قاعده ورود و ردالی (۲)، مرسوم بود که مبنای آن بر

1- Duel

2- Ordalie

آزمایش‌های جسمی از قبیل راه رفتن در آتش و فرو کردن دست در آب جوش و یا روغن مذاب و یا نوشیدن مقدار زیادی آب و مایعات دیگر و انداختن در رودخانه و نظائر اینها بود که نوعاً و رگرم و یا ورسرد نامیده میشود.

راجع به دوئل و دخالت و وکیل مدافع، در این امر و همچنین مبارزه با گواهان شرحی در کتاب «روح القوانین» (۱) آمده که در اینجا نقل میکنیم:

دوئل یا جنگ تن بتن یکی از وسائل دادرسی در قرون وسطی بود. قبل از دوئل قاضی سه حکم صادر میکرد. بموجب حکم اول به خویشاوندان متداعیین اعلام میگردد دور شوند. بر حسب حکم دوم بمردم خطاب میشود آرام باشند و طبق حکم سوم غدغن میگردد کسی بطرفین کمک ننماید و در صورت کمک کردن مرتکب به مجازاتهای سخت محکوم میگردد.

هر گاه در مورد قتل نفس کار به مبارزه میکشید و طرفین برای دوئل وکیل انتخاب میکردند هنگامیکه وکلا مشغول پیکار بودند طرفین دعوی را در محلی جا میدادند که نتوانند مبارزه را به بینند و هر يك از آنها متصل به طنابی بوده که در صورت مغلوب شدن و کیش، با همان طناب او را مصلوب مینمودند. زیرا... مغلوب شدن در پیکار بمنزله محکوم شدن به بیحقی و در مورد قتل نفس بمنزله اثبات تبه کاری بود.

اگر شخصی مشاهده میکرد مدعی او میخواهد شاهی بر علیه وی بیاورد میتواند شهادت آن شاهد را تکذیب نماید و با او مبارزه کند... اگر شاهد حاضر به مبارزه نمیکرد آنکه شاهد آورده بود الزام داشت برای ثبوت صحت شهادت شاهد، خود با مدعی علیه مبارزه نماید و اگر در این مبارزه مغلوب میگردد ارزش شهادت شاهد او از بین میرفت. کسی که شاهد را آورده بود میتواند در این حال متوسل به وکیلی بشود که بجای او برآی ثبوت صحت گفتار شاهد مبارزه نماید. لکن اگر وکیل مغلوب میگردد مجس را قطع میکردند.

امادوئل و ورودالی رفته رفته ضعیف شد و از بین رفت و محکومیتها شامل اعدام و حبس و شلاق و جریمه گردید.